

maiores edent sub diem iudicii, adeo ut omnes domos, arces, moenia, urbes, etc., concutiant, deiciant et sternant, ut totam terram videantur desolare, et in eremum sive solitudinem redigere, juxta illud, *Nah. i, 3*: « Deus in tempestate et turbine via ejus; » et *Jerem. XXIII, 18*: « Ecce turbo dominice indignationis egredietur, et tempestate erumpens super caput impiorum veniet. » Omnes hosce turbines et procellas procurant angeli: hi enim sunt administri divinae providentiae et vindictae.

AD EREMUM (id est ad extremam solitudinem et desolationem) PERDUCET OMNEM TERRAM. — Hoc enim est *egressus*, juxta illud, *Isai. XIII, 9*: « Ecce dies Domini veniet, crudelis, et indignationis plenus, et ire furiosae ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea: » quare impertinens est multorum expositio, qui per eremum intelligunt infernum, *q. d.* Iniquitas terram, id est incolae terrae, perducit ad infernum, ubi summa erit desolatio.

ET MALIGNITAS (id est peccatum, non tantum actum ex malitia, ut vult Holcot, sed quodlibet: graece enim est *κακουργία*, id est mala operatio, peccatum, scelus, malitia, ut vertit Vatablus, præ-

sertim fraus et dolus) EVERTEET SEDES POTENTIUM, — puta palatia, arces regias, urbes splendidas et magnificas regum et principum. Est epiphonema, *q. d.* Peccatum est noxa et perniciosa hominum, totiusque orbis: ipsum enim evertet in die iudicii omnes terrae arces et urbes, quia propter peccatum omnia hæc diruent angeli. Porro urbis erusque et regni, æque ac orbis ruina et excidium a Deo fieri solet ob duo maxime peccata, scilicet injustitiæ et religionis violatæ, præsertim per dolum et hypocrisis: ob utrumque mundus perit diluvio tempore Noe, ac peribit igne sub diem iudicii.

Huc facit, quod scribit Eusebins *Emissenus*, *hom. 2 De Adventu*: « Terra quoque sua signa dabit, quia terre motus tam magni fient, ut pene omnia manu facta ruant, omnesque lapides etiam parvi consciantur; et firmæ de montibus descendentes inter homines manebunt, nullique necent; ipsi quoque homines quasi ansetes et præ timore arescentes, huc illic discurrerunt tabescent, et his quidem evangelii verba conveniunt videntur, quibus Dominus ait *Luc. XXI, 26*: *Arescentibus hominibus præ timore et expectatione, quæ supervenient universo orbi.* »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Reges et principes sui officii serio admonet. quod, si male illud obeant, a Deo iudicandi et graviter plerumque sunt: potentes enim potenter tormenta patientur; unde vers. 10, adhortatur eos ad studium sapientie legisque Dei, cujus proinde vers. 19, elogia, dotes et effectus (ac præsertim iustitiam et comitatem, qui omnes sui cupidus præoccupat, seseque prior is offeri) recenset, quod scilicet præstet incorruptionem, proximum Deo efficiat, et deducat ad regnum perpetuum.

1. Melior est sapientia quam vires: et vir prudens quam fortis. 2. Audite ergo, reges, et intelligite, discite, iudices finium terre. 3. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum: 4. quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur: 5. quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis nec custodistis legem justitiam, neque secundum voluntatem Dei ambulastis. 6. Horrende et cito apparebit vobis: quoniam iudicium durissimum his, qui præsent, fiet. 7. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur. 8. Non enim subtrahet personam cuiusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cuiusquam: quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter cura est illi de omnibus. 9. Fortioribus autem fortior instat cruciatio. 10. Ad vos ergo, reges, sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, et non excidatis. 11. Qui enim custodierint iusta, iuste iustificabuntur: et qui didicerint ista, inveniunt qui respondeant. 12. Concupiscite ergo sermones meos, diligite illos, et habebitis disciplinam. 13. Clara est, et quæ nunquam marcescit sapientia, et facile videtur ab his qui diligenter eam, et inventur ab his qui quærunt illam. 14. Præoccupat qui se concupiscunt, ut illi se prior estendat. 15. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit; assidentem enim

illam foribus suis inveniet. 16. Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus: et qui vigilaverit propter illam, cito securus erit. 17. Quoniam dignos seipsa circuit quærens, et in viis ostendit se illis hilariter, et in omni providentia occurrit illis. 18. Initium enim illius verissima est disciplina: concupiscentia. 19. Cura ergo disciplina, dilectio est: et dilectio, custodia legum illius est: custoditio autem legum, consummatio incorruptionis: seducit ad regnum perpetuum. 20. In corruptio autem facit esse proximum Deo. 21. Concupiscentia itaque sapientia: seducit ad regnum perpetuum. 22. Si ergo delectamini sedibus et sceptris, o reges populi, Diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis: 23. diligite lumen sapientia, omnes qui præstis populis. 24. Quid est autem sapientia, et quemadmodum facta sit referam: et non abscondam a vobis sacramenta Dei, sed ab initio natiuitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius, et non præteribo veritatem: 25. neque cum invidia tabescente iter habeo: quoniam talis homo non erit particeps sapientia. 26. Multitudo autem sapientium sanitas est orbis terrarum: et rex sapiens stabilimentum populi est. 27. Ergo accipite disciplinam per sermones meos, et proderit vobis.

1. MELIOR EST SAPIENTIA, QUAM VIRES: ET VIR PRUDENS, QUAM FORTIS. — Hæc gnome jam deest in Graeco, ipsa autem initio capituli ponitur quasi thema et argumentum, quod toto capite pertractatur: quia enim reges suum robur et splendorem collocant in viribus et fortitudine suorum militum, urbium et opum, uti fecit primus orbis rex et tyrannus Nemrod, sed imprudenter et frustra, hinc illud elidit, docetque regi firmamentum magis esse sapientiam quam vires, ac proinde eos ad studium sapientie incitat. Hinc gnome similis est illa, *Proverb. XVI, 32*: « Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnator urbium; » et illa, *Eccle. IX, 16*: « Et dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine. » Unde putant nonnulli hæc gnomen ex illis esse desumptam: vide ibi dicta.

Est ergo hic conclusio, educta ex principiis assignatis cap. præced. : ibi enim descripsit impiorum in die iudicii gemitus, quod in vita studuerint vanitati opum, deliciarum et honorum, neglecta veritate sapientie: quare sibi iram et vindictam Dei omniumque creaturarum accersiverunt. Ex quibus hic concludit: Ergo, o reges et principes, si sapitis, si acrem Dei vindictam vitare cupitis, studeate veritati, non vanitati; vacate sapientie, non cupiditati: hic enim est scopus totius libri. Unde subdit:

2. AUDITE ERGO, REGES, ET INTELLIGITE, DISCITE, IUDICES FINIUM TERRÆ. — Audite meam adhortationem ad studium sapientie: alludit ad illud, *Psalm. II*: « Et unice, reges, intelligite, crudimini, qui iudicatis terram, » reges enim et principes, qui rempublicam regunt, totius populi sunt duces et doctores: docent et in eum civitatis, id est iuste, probe et concorditer vivere; unde rex hebraice et magis chaldaice vocatur מלך *melech*, id est *consulor*. Radix enim מלך *malach*, id est *regnare*, significat regnum consilio, prudentia, legibus administrare, ac legitime gubernare; hæc chaldaice מלכי מלכי *milhi* est *consilium meum*: vide dicta, *Daniel. IV, 24*. Latine quoque *magistratus* dicitur, quasi *magister populi*, ait Varro lib. IV *De Lingua Latina*: sicut enim magister docet regitque pueros, sic princeps populum. Rursum, sicut anima est auriga corporis, sic princeps populi, ipse enim in eo est id quod mens, sensus, ratio est in corpore, ac quod sol est in orbe: instar solis enim subditos omnes lustrat et illustrat, celerique motu et influxu in seipsum diffusus cunctis suam lucem, id est sapientiam, providentiam, vigilantiam et beneficentiam impertit, quare magna sapientia pollet oportet: « Discite ergo eam, o iudices, » id est principes, « finium terre: » olim enim precipuum munus regum et principum erat iudicare, et lites populi decidere; inde hæc vox per ampliationem ad quodvis regis officium extenditur, ut *iudicare* sit idem, quod iuste regere et gubernare, uti dixi cap. I, vers. 4, puta præcipere, prohibere, permittere, punire et præmiare, hi enim sunt quinque domini et jurisdictionis actus sive officia. Porro, quia nemo nascitur sapiens, hinc sapientia magno studio etiam a regibus discenda est, nemo enim recte docet, nisi qui prius recte didicit. Rursum, quia sapientia est vasta et quasi immensa, hinc semper discenda est, etiam a senibus, ut Cato aiebat se discere quotidie, etiam in senio, usque ad mortem, ac senescendo discere et dicendo senescere. Ergo *discite* significat reges debere esse doctiles, ut libenter doctores remque peritos audiant, ab hisque ea que ignorant discant: multi enim dignitate, quam habent, inflati nolunt a quorumque doctri, sed volunt omnes docere, etiam illa que nesciant, que magna est superbia, æque ac imprudentia. Quocirca Salomon, III *Reg. III, 9*, postulans sapientiam a Deo poscit pariter *cor docile*, hebraice *cor audiens*; Septuaginta *cor sapiens* nam, ut ait Plato, sapiens est docilis; » et S. Paulus, II *Timoth. II, 24*, vult servum Dei esse doctilem, ut sana prudentum consilia audiat, isque obediat:

mult enim non audent principes monere et docere, quia experiuntur illos monita egre accipere, et bene monentes aversari: quocirca Demetrius Phalerens suadebat Ptolemæo regi legere libros ethicos et politicos, illos enim ideo scribi, quod nemo principibus veritatem docere audeat: ita Plutarchus in *Apophth.* Alii suasere regibus, ut secretos fidosque habeant syndicos, qui quæ de ipsis ipsorumque regimine a populo dicebantur, eisdem referant: hæc enim est miseria principum, ut sæpe ea, æque ac publicæ populi necessitates ac calamitates ignorent, eo quod alicui, ut principi adulentur, ea celent vel extenuent. Hæc de causa Franciscus Valesius Franciæ rex, mutato habitu, solebat vespere obire hospitia, ac audire quid de se ibidem diceretur, quia in re magnam se colligere regendi industriam asserbat.

3. **PREBERE AURES VOS, QUI CONTINETIS MULTITUDINES.** — *Continetis*, scilicet vestro imperio et gubernatione, seu freno: græce enim est, *ἀρρατίζετε τὴν πόλιν*, id est *qui imperatis et dominantini multitudini*, eamque manu quasi injecta apprehenditis, tenetis, occupatis, vincitis, domatis, ac vestris legibus, edictis, imperiis, quasi vinculis colligatis vestroque jussu et nutu, quasi pugno constringitis, ut eam versetis in omnem partem, ac de ea faciatis quid vobis lubet et libet, idque non raro imperio et tyrannice; quibus S. Petrus intonat *I. Epist.* v, 2: « Non dominantes in clericis. » Unde sequitur:

ET PLACERE VOBIS (græce, *ἡγαπαρισθῆναι*, id est *superbentes*, insolentes, gloriantes, exsultantes, instar equi superbe subsultantis, aut leonis ferocientis) IN TURBATIONUM, — quod scilicet multis impetris, idque sæpe pro libito et ex fastu. Quos proinde sapienter monet Ecclesiasticus, cap. xxxii, vers. 1: « Restorem, inquit, te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis. » Ubi fusc hæc de re egi. Præclare S. Bernardus loquens in persona Dei: « O homo, ait, si te videres, tibi displiceres, et mihi placeres; sed quia te non vides, tibi places, et mihi displiceres; » unde subijcti poenam condignam: « Veniet tempus, cum nec mihi, nec tibi placebis mihi, quia peccasti; tibi, quia in æternum ardebis. » Egregie hoc argumentum tractat S. Gregorius, parte II *Pastor.* cap. vi, ubi inter multa hæc de illo dat documenta vel axiomata: « Apostata angelo similis efficitur, dum homo hominibus similis esse designatur. Plerumque ergo, dum ex subditorum affluentia animus inflatur, in luxum superbiis, ipso potentie fastigio Inocentante corrumpitur, etc. Quam tamen potestatem ille recte dispensat, qui sollicitè norerit et assumere ex illa quod adjuvat, et expugnare quod tentat, et æqualem se cum illa cæteris cernere, et tamen se peccantibus zelo ultionis anteferre. » Et post nonnulla: « Cum delinquentes subditos præpositi corrigunt, restat ac necesse est ut sol-

licite attendant, quatenus per disciplinæ debitum culpas quidem jure potestatis feriant, sed per humilitatis custodiam æquales se ipsis fratribus qui corriguntur agnoscat: quamvis plerumque etiam dignum est, ut eosdem quos corrigimus tacita nobis cogitatione præferamus. »

Huc facit vetus emblemata: Lacedæmonii enim pingebant Apollinem sapientie prædium predictum quatuor auribus et totidem manibus, quo significabant sapientiam multarum rerum auscultatione, ac mularum virtutum operatione comparari: nam, ut ait Horatius:

Res gerere, et captos ostendere civibus hæcæ,
Attingit solum Jovis.

Ita Pierius, XXXIII *Hierogl.* cap. xxv.

4. **QUONIAM DATA EST A DOMINO POTESTAS JUDICANDI, PRÆCIPENDI, REGENDI, IMPERANDI** VOS, ET VIRTUS (græce, *δυναστεία*, id est *principatus, dominatus, dynastia*; virtus ergo non moralis, que opponitur vitio, sed politica, puta potestas regendi hic intelligitur) AB ALTISSIMO, QUI INTERREGIBUS (græce, *ἑταίρον*, id est *examinandi, scrutabitur, inquirere, item ventilabit, discutiet, judicabit, puniet, cruciabit, et tormenta indiget, ut veritatem Noster vers. 7 et 9) OPERA VESTRA, ET COGITATIONES (græce *βουλὰ*, id est *consilia, cogitata, vilita*) SCRUTABITUR: — nam, ut ait Apostolus Rom. xiii, 1: « Non est potestas nisi a Deo, » in Deo enim est eminentissimum et summum in res omnes tam rationales, quam irrationales, utpote creaturas suas (que ab eo omne suum esse per creationem acceperunt, idemque singulis momentis per influxum conservationis accipiunt) jus et dominium, ut omnibus et singulis possit præcipere quidquid ei libuerit, de eisque disponere pro suo arbitrio. Ipse ergo summus est legislator, a quo omnis lex justa descendit; ipse potentissimus omnium angelorum et hominum iudex et vindex; ipse supremus omnium dominus, a quo omne dominium, omnis potestas, omnis jurisdictio in angelos et homines, etiam reges et pontifices derivatur: ipse enim est « Rex regum, et Dominus dominantium, » *I. Timoth.* vi, 15; unde *Esther*, cap. xiii, vers. 9, orat et proficitur: « Domine rex omnipotens, in ditone tua cuncta sunt posita, et non est qui possit tunc resistere voluntati, si decreveris salvare Israel. Tu facis cælum et terram, et quidquid cæli ambitu continetur, Dominus omnium es. »*

5. **QUONIAM CUM ESSETIS MINISTRI REGNI ILLIUS, NON RECTE JUDICASTIS, NEC CUSTODISTIS LEGEM JUSTITIÆ: NEQUE SECUNDUM VOLUNTATEM DEI AMBULASTIS** — *Te justitia* non est in Græco, sed intelligitur, vos summos et absolutos esse principes, nec culpam esse subjectos, cum tamquam Dei, qui est Rex regum, essetis vicarii et ministri, imo instrumenta duntaxat; hinc « non recte judicastis, » ut est iniquas sententias in judicando, et iniquas leges in

imperando tulistis. « Neque custodistis legem justitiæ, » sed ex avaritia et cupiditate justitiam pervertistis, ac iniqua tributa et onera subditis imposuistis. « Neque secundum voluntatem Dei, » sed secundum vestram ambitionem, « ambulastis, » immemores illius moniti Josaphat regis, *II Paral.* xix, 6: « Videte quid faciatis: non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini: et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite: non est enim apud Dominum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum. » Hæc cogitent iudices et principes: hic enim acer eis est stimulus ad omnem justitiam et modestiam, quod scilicet Christi tribunali vel rei adstantur, ut ipsi rationem iudicii vel regiminis sui repositenti exactam reddant.

Igitur tribus hæc sententiæ partibus tria videntur notari vitia iudicium et principum, scilicet corruptum iudicium, iniquum regimen, et neglectus religionis sive cultus Dei: si quis tamen omnia ad unum et idem, scilicet ad corruptum iudicium, spectare contendat, contentiosum cum eo finem non trahat. Unde S. Bonaventura ex tribus hæc sententiis: « Non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis, » *primum* esse ait, cum non subest causa justa; *secundam*, cum non servatur ordo; *tertiam*, cum prava intentione quid a iudice fit.

Catozenus vero: *Prima*, ait, significatur ex corruptela munerum acceptorum, devians a regula et prescripto rationis lata sententiæ; *secunda*, personarum acceptio, dum non æque omnes iudicis negligentia aut indulgentia, sive spe, sive timore, observant legem; *tertia*, cum offenditur religio et cultus Dei: que sententiæ valde apposita et genuina videntur. Minus apte Cervantes *primam* refert ad officium debitum proximis; *secundam* ad debitum sibiipsi; *tertiam* ad debitum Deo. Porro tales avaros et injustos principes, necesse est esse hominibus æque ac Deo execros, proque miserimos: audi Platonem, lib. IX *De Republ.*: « Animum, inquit, tyrannicum, mendicum semper atque inexplabilem esse necesse est; » et mox: « Longe cunctorum dico hunc esse miserimum, et nonnullis interjectis: « Est autem reipsa, quamvis alicui non videatur, vere tyrannus, vere servus extreme servituti adstrictus, qui appetitus suos explet nunquam, sed plurimum indiget semper, atque inops revera esse apparet, si quis penetralia animi ejus inspexerit. » Quocirca Basilus imperator, *Ezhort. ad Leonem filium*, cap. xxvii, inculcat ei pecuniæ contemptum, et justam vectigalium moderationem: « Republicam, inquit, optime administrabis, si pecuniæ publicæ curam habebis, eique justis rationibus colligendæ studebis non ex oppressione, vel lacrymis subditorum corradendæ: pecuniæ enim si juste colligitur, possidentium multum æteri emolumentum, et nervos imperio addit; que

vero ex lacrymis subditorum, atque ex iniquitate corrasa fuerit, etiam iuste collectam dissipabit: atrahet enim Deum, qui justitiæ leges condidit, ad vindicandum injuriam, ignisque non ita celeriter palcam consumit, ut male et injuste congestæ opes etiam jura, partas in perniciem secum abducant. »

6. **HORRENDE ET CITO APPAREBIT VOBIS.** — Græce, *ἐπιπέσει*, id est *instabit*, ingruet, imminet super vos, scilicet summus iudex Deus, sicut iudex instat reo, exactor tribulario, creditor debitori, rigidum contra vos instituens examen, rigidius iudicium, et rigidissimum supplicium; unde explicans subdit:

QUONIAM JUDICIUM DURISSIMUM HIS, QUI PRÆSENT FIET. — Vatablus, *quoniam iudicium rigidissimum in proceres exercetibus: pro durissimum* græce est, *ἐπιπέσει*, id est *durum*, sed antonomastice et per excellentiam, hoc est *durissimum*. Ratio est, quod graviora sint peccata iudicium et principum, quam sint subditorum et privatorum, *primo*, quia sunt personarum sublimium, quarum status et eminentia majorem virtutem et perfectionem exigunt, unde dicitur *Psal.* lxxxi, 1: « Deus stetit in synagoga deorum (id est iudicium), in medio autem deos diducat. » *Secundo*, quia toti populo dam scandalum, sicutque peccati orbis, nam

Regis ad exemplum totus compositur orbis.

Tertio, quia eorum injusta iudicia æque ac leges et edicta gravia dama, tum facultatibus, tum corpori, tum animæ inferunt, non uni subdito, sed pluribus, imo toti republica. Quocirca Deus iussit Mosi, ut principes tribuum Israel fornicantes cum filiabus Moab, et earum idola colentes, suspenderet contra solem in patibulis, *Num.* xxy, 4. Addit Origenes ibidem, *homil.* 20, eos suspensos fuisse, eo quod populum non docuissent, non monuissent, non sollicitè arguissent; unde concludit: « Hæc si cogitent homines, principes non ambrent. » Hinc iniqui reges et tyranni horrendè metuunt omnia, pleni sunt pavore, ac omnia tuta timent. Graphicè hunc eorum horrorem et pavorem depingit Xenophon in *Hierone*: « Jam vero, inquit, metuere turbam, metuere solitudinem, metuere satellitis absentiam, metuere ipsos etiam custodes, ac nec inermes illos veluti habere apud se, nec armatos videre libenter, ac non res est misera? Postremo hunc compelli, ut pro liberis habere cupias s. vos, et ex servis cogaris facere liberos, ac non hæc tibi videntur argumenta animi terroribus attoniti perculsi? Porro non solum ipse metus tunc cum incedit animo, molesta res est, sed dum nusquam non adest ac circumfertur, fit omnium rerum iudicium corruptela. » Exempla sunt in Pharaone, *Ezod.* i et seq., in Athalia, *IV Reg.* xi, in Herode infanticia, *Matth.* ii.

Hiscè de causis viri sancti fugerunt regnum, tum ecclesiasticum, tum civile: sic episcopatum

figere S. Clemens, S. Gregorius Thaumaturgus, S. Athanasius, S. Basilus, S. Chrysostomus, S. Nazianzenus, S. Gregorius Magnus, S. Ephrem, S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Fulgentius, et plurimi alii, qui tamen episcopatu fuere dignissimi, nunquam preclarissime gesserunt. Unde Leo imperator, anno Domini 468, XXXI cap. D. *Episc. et Cler.*: « Profecto, ait, non est dignus sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus: » invit enim apprehendunt episcopalis oneris magis quam honoris periculum, ideoque in ejus officio sunt solliciti et strenui. Certe Canonice ille S. Victoris, quem memorat Thomas Cantipratanus, lib. I *Exempl.* cap. xx, post mortem apparuit amico, eique dixit: « Si de numero episcoporum fuisset, in damnationis periculum incidissem, et de numero electorum non essem. » Similia dixere plurimi alii. S. Thomas Aquinas tria in votis habebat, *primo*, cognoscere quid anime fratris sui Lanulfi in bello occisi contigisset, an salus, an pena; *secundo*, puritatem mentis primævam; *tertio*, ad nullos honores, vel prelaturas promoveri, unde archiepiscopatum Neapolitanum sibi a Clemente IV oblatum recusavit, atque in morte sibi gratulatus est, Deoque gratias egit quod trium votorum horum se compotem fecisset. Denique audi S. Gregorium, *epist.* 6, lib. VI, et lib. VII, *epist.* 110: « Sicut, inquit, is qui invitatus renuit, quesitus refugit, sacris est altaribus adnoventus: sic qui ultro ambit, vel importune se ingerit, est procul dubio repellendus: nam qui sic nititur ad altiora condescendere, quid agit, nisi ut crescendo decrescat, et ascendendo descendat? »

Regnum vero et principatum civilem abdicarunt, ac vite quiete, sancte et religiose se dederunt S. Josaphat rex conversus a S. Barlaam, teste S. Damasceno in *Histor.*, S. Carlomanus Caroli Magni patruus, Pipinus Caroli Magni filius primogenitus, Lotharius imperatoris Caroli Magni ex Ludovico patre nepos, a quo Lotlaringia nomen accepit, cum prius Austrasia diceretur, Rachusius Italiae rex, anno Domini 741, Bamba rex Hispanie, anno Domini 674, Veremundus rex Castellae, anno Domini 786, Ramirus rex Aragonie, anno Domini 1150, Siebertus rex Northumbrie in Anglia, anno Domini 640, Ethelrodus ibidem rex Merciorum, anno Domini 704, ejusque frater in regno successor Coenredus, Offa item rex orientalis Saxonum, argue ac lous, anno 740, Trebellius rex Bulgarorum, anno 802, Joannes Breno imperator Constant., Henricus rex Cyprici, Joannes rex Armenie, S. Ludovicus Caroli II Siciliae regis filius, anno Domini 1297, ac hoc nostro in saeculo Carolus V imperator. Plures recenset noster Hieronymus Platus, lib. II *De bono status relig.* cap. xxxi et seq. Nimirum a vita privata, vita beata. » Quam ergo despiciat, qui principatus et prelaturas ambiunt! cum enim vix anime suae rationem Deo reddere queant, one-

rant insuper eam obligatione tot animarum salvandarum, quot curam suscipiunt, quae sane stupenda est insaniam, uti fuse ostendit S. Bernardus, *epist.* 42 ad *Henricum Senonensem archiepiscopum*.

7. EXIGUO ENIM CONCEDITUR MISERICORDIA, POTENTES AUTEM POTENTER TORMENTA PATIUNTUR. — Syrus, *potentes potenter interrogabuntur*; Arabicus, *de potentibus autem investigabitur scrutatione potenti*; graece, *minimus enim opprobriis*, id est *ignominiosis vel veniabilis, dignus est venia et misericordia*; validi autem valide examinabuntur; item, *judicabuntur et punientur*: graece enim est *επιπύρα*, quod est futurum primum ab *επιπύω*, cujus verbi significata recensui vers. 4. *Exiguo*, id est pauperi, plebeio, privato: hanc enim saepe necessitas adigit ad peccatum, vel certe hic peccato suo minus alios ledit, ideoque venia dignus videtur; unde *exiguo* opponit *potentes*, id est reges et principes, qui sua potentia ad fastium abutuntur, ut alios opprimant. Fine vultus veritatis, nam *plebeius homo venia dignus est, in potentes autem inquiritur acriter*, id est severa et rigida ab eis repositur ratio, quomodo potestate sibi commissa usi vel abusi sint: nam « cui plus datum est, plus requiretur ab eo. » Causa recensui vers. praeced. Ita S. Cyrillus, lib. III *Testim. ad Quirin.* num. 112: « Gravius, inquit, iudicari de his qui in saeculo plus habuerunt potestatis, apud Salomonem docetur, *Sapient.* vi, 7: *Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur*; et in *Psal.* II, 1: *Et nunc reges, intelligite, emendaminini* (sic enim ipse legit, pro quo nos legitimus, *emendaminini*), *qui iudicatis terram.* » Theodoretus, *Quaest.* XLIII in *Deuter.*, in exemplum statuit Moesem quia enim cur Moes ob leve dubitationis delictum a Deo exclusus sit e Terra Sancta, populus vero gravius peccans in eam sit inductus? se respondet: « Per haec docet nos Dominus se summam virtutem a perfectis exigere, et, cum ergo alios homines graviter peccantes sit longanimitas, sanctis tamen hanc veniam non concedere; quod quidem Sapiens dixit aliquis, *Sapient.* vi, 7: *Temerissimus venia et misericordia dignus, potentes autem potenter torquentur*; et Dominus in Evangelio, *Matth.* XIII, 11: *Cui modicum datum fuerit modicum exigetur ab eo.* » Eodem ad verbum habet, et ex Theodoro transcriptis Anastasius Nicenus, *Quaest.* XXXV in *Script.*

Horribilius est exemplum in Pharaone, quem illi reluctantiem nolentemque Hebraeos dimittere ex Aegypto, Deus decem atrocibus plagis afflicti, tandem cum omnibus copiis meris in Mari Rubro, *Exod.* VII et seq.; et in Nabuchodonosore, quem ob fastum Deus transformavit in bestiam, *Daniel.* IV; et in Antiocho, quem vermicibus et canis cruciatibus consumpsit, *II Mach.* IX. Recensius exemplum praebet Mauricius imperator, de quo ita ex Cedreno scribit Baronius, tom. VIII, anno

Christi 602, pag. 158, in fine. Plane accidit secundum illud *Sapientia*: « Audite, reges, et intellegite; horrende et cito apprebent vobis, quoniam iudicium durissimum his qui praesunt, fiet. » Ita quidem patefactum est horrendum Dei iudicium adversus Mauricium imperatorem, dum de facinore hand pridem perpetrato persolvit poenam (ut licuit) talionis: dum enim passus esset tot nulla innocentium christianorum a diro barbaro immanissime caedi, quos minimo potuisset redimere pretio, reus factus innoxii effusi sanguinis, ipse a tyranno una cum insontibus filiis crudelissime necatus est, nullo adjuvante, eripientem nempe. Sentiens vero ipse manum esse hanc Domini porrectam ad ulciscendum, specimen editi probatissimi christiani, conficiens sibi ex caelestis ire Dei, poculum medicinae, quod profdesset ad peccatorum suorum purgationem et perfectam salutem anime consequendam, Sed ego jam caecus eodem, quo se habuerunt, ordine recensens. Haec Baronius, qui pergat enarrare quomodo Mauricius a Phoca invasore imperii, filiis, regno et vita privatus sit, dicens: « Justus es, Domine, et rectum iudicium tuum. »

Apposita hanc gnomen sacerdotibus applicat S. Isidorus, lib. II *Offic.* cap. v: « Quapropter, inquit, quia lex peccatores a servitio removel, consideret se unusquisque, sciens quia *potentes potenter patientur tormenta*: retrahat se ab hoc non tam honore quam onere, et aliorum locum, qui digni sunt, non ambiat occupare. Qui enim in erudiendis atque instituendis ad virtutem populi praerit, necesse est ut in omnibus sanctus sit, et in nullo reprehensibilis habeatur: qui enim alium de peccatis arguit, ipse a peccato debet esse alienus: nam qua fronte subjectos arguere poterit, cum illi statim possit correptus ingerere: ante doce te quae recta sunt, quapropter qui negligit recta facere, negligat recta docere. » Et S. Hieronymus in *Epist.* ad *Tit.*, cap. 1, cujus verba citantur VIII *Quaest.* I, can. XIX: « Illud inferendum est, inquit, adversus eos qui de episcopatu intamescunt, et putant se non dispensationem Christi, sed imperium consecutos, non enim statim omnibus his meliores sunt quibusque episcopi non fuerint ordinati; et ex eo quod episcopi electi sunt, ipsi se magis existimant comprobatos; sed intelligant propterea quosdam a sacerdotio remotos, quia eos vitia liberorum impediunt; si autem peccata filiorum iustorum ab episcopatu prohibent; quanto magis se unusquisque considerans, et sciens quia *potentes potenter tormenta patientur*, retrahat se ab hoc, non tam honore, quam onere, et aliorum locum, qui magis digni sunt, non ambiat occupare? » Denique Glossa in illud, *Malach.* I, 14: « Maledictus dolosus, qui habet in grege suo iacobulum, et votum faciens immolat debile dominum: » Aliquando, inquit, homo bene creatus a Deo habet ingenium aptum sacris disciplinis, sed

tradit luxurie et inertiae; habens masculum offert debile, id est orationem aliqua animi perturbatione corruptam: hic sentiet in se esse completum, quod scriptum est: « Potentes potenter tormenta patientur. »

8. NON ENIM SUBTRAHIT PERSONAM CUJUSQUAM DEUS, QUI EST OMNIUM DOMINATOR, NEC VEREBITUR MAGNITUDINEM CUJUSQUAM: QUONIAM PUSILLUM ET MAGNUM IPSE FEKIT, ET AQUALITER CURA EST ILLI DE OMNIBUS. — Ita habent Graeca et multi codices Latini. Sed *vi qui est omnium dominator*, delent Romani, a S. Augustinus in *Speculo*, et Lucifer pro S. Athanasio.

Non enim subtrahet, scilicet iudicio suo et vindictae. Ex Graeco nonnulli vertunt cum Iansenio, non formidabit vultum alienius, non se illum illius dimittit vel contrahit, ut illi cedat, vel illum libere iudicare et damnare non audeat: hoc enim est *invidiosus*; hinc Romani in *Addit.* ad editionem Septuaginta vertunt, non subtrahit vultum (quasi ex pudore vel timore potant) omnium dominus, q. d. Deus non ducitur gratia vel metu, non enim formidabit, reverebitur, aut dissimulabit peccatum alienius, eo quod vultum habet angustum, magnificum, regium: ipse enim est omnium Dominus, quare nullam vultus vel personae rationem habebit, ut quem rigido suo iudicio eximat; sed aequo iusto et rigide de rege ac de plebeio iudicabit, quia « aequaliter est illi cura de omnibus. » Sic Plato dixit Deum in iudicio, nec Achilles, nec Therisitis habiturum rationem, nec summi, nec infimi. Ubi nota, *vi cuiusquam* non est in Graecis, sed tantum non subtrahet personam vel vultum, sive alienum, ut intellexit noster Interpres; sive etiam suam, ut scilicet Deum ipse ex metu vel pudore cum potentibus personam mutet, et vultum contrahat demittatque (ut nautae contrahunt vela ingruente tempestate), sicut faciunt timidi iudices, qui cum pauperibus personam leonam induunt, cum divitibus et potentibus personam muris, ut hiscere non audeant: hoc enim est proprie *invidiosus*. Deus ergo eadem persona et eodem vultu iusto et constanti iudicabit potentes, quod plebeios.

AQUALITER CURA EST ILLI DE OMNIBUS. — Graece, *ἴσους*, id est *similiter, pariter, aequaliter*, id est *providet, curam gerit de omnibus*; S. Augustinus in *Speculo* legit *pro omnibus*: sensus est, q. d. Deus aequaliter curam habet omnium, scilicet tam vulgariam, quam potentum: non enim ita curat potentes et principes, ut pauperes et plebeios negligat, sed tam horum quam istorum, adeoque rerum omnium, communem et aequalem habet providentiam, ita tamen ut cuique provideat pro eiusque statu, conditione et exigentia. Unde non ait, *aequalis*, sed *aqualiter* est illi cura de omnibus: sic rex aequaliter curat totum regnum et unam regni urbem, sed inequali et dispari cura: multum enim perdere unam urbem, quam totam

regnum; hinc Arabicus omittit *æqualiter*, sicque verit, *propterea providet omnibus, et gubernat omnia*; sic et Syrus.

Errat ergo, primo, Averroes in XII *Metaph.* com. 31 et 32, docens Deum tantum curare res incorruptibiles, que sunt supra lunam, non corruptibiles, que sunt sub luna: idem sensisse Aristotelem censet S. Ambrosius, I *Offic.* cap. xii, Nazianzenus, orat. I *De Theolog.*, Clemens Alexandrinus, V *Strom.*, Eusebius, Epiphanius, Theodoretus, et ex his noster Gabriel Vasquez, I part. *Quæst.* XXII, disp. 87, cap. 1; sed alii, ut Suarez in *Metaph.* disp. 39, sect. xv, ab hoc errore liberant Aristotelem. Certa multorum olim fuit hic error, ut indicat Job, xiii, 14, dicens ex eorum sensu: « Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines celi perambulat. »

Errat secundo, Cicero, lib. II *De Divin.*, docens Deum non cognoscere futura contingentia, v. g. actiones liberas quas facturi sumus; alioqui, inquit, illæ jam determinate forent et necessariae, non contingentes et liberae: nam, ut ait S. Dionysius, *De Divin. nomin.* cap. vii, si in rebus est aliquid non cognitum a Deo, oportet ut illud divina providentia vacet. Unde S. Augustinus, lib. V *De Civit.* cap. ix: « Cicero, inquit, dum homines vult facere liberos, facit sacrilegos, » imo atheos: qui enim negat in Deo numerum, sive providentiam futurorum, negat deitatem et Deum: hæc enim duo ita connexa sunt, ut qui astruit vel negat unum, astruere vel negare cogit et alterum. Neque enim præsentia Dei inducit rebus futuris necessitatem, quia præsupponit res ipsas libere futuras, hæc enim sunt ejus objectum: ideo enim præseit Deus libere futuras, quia libere ab homine future sunt; non vero ideo future sunt, quia Deus eas prævidet futuras.

Errat tertio, R. Moses, lib. III *Doctoris dubiorum*, cap. xviii, censens Deum tantum habere curam hominum singulorum, cæterorum vero habere curam quoad speciem, non quoad individua singula, non curare ergo singulos culices, muscas, pulices, etc. Idem videtur dicere S. Hieronymus in *Habac.* cap. 1, sed ibidem ipsum ab hoc errore purgavi. Sapienter S. Ambrosius, lib. I *Offic.* cap. xiii: « Quis operator, inquit, negligat operis sui curam? quis deserat et destituat, quod ipse condendum putavit. Si injuria est regere, nonne est major injuria fecisse? cum aliquid non fecisse, nulla injustitia sit, non curare quod feceris, summa inclementia. »

Errant quarto, pelagiani et semipelagiani, ut Cassianus et Faustus Rhegiensis episcopus, qui ex hæc gnome colligunt, æque in omnium hominum arbitrio esse habere gratiam Dei, ut qui libet sit sanctus, qui voluerit esse sanctus: quia Deus, inquam, æqualiter se habet ad omnes, omnibusque suam gratiam offert, si per liberum arbitrium eam velint petere et excipere. Verum hos retellit S. Augustinus, epist. 106 et 107, et

alibi sæpe, ac Hilarius et Prosper epist. ad S. Augustinum. Sensus ergo genumus hujus sententiæ, æqualiter cura est illi de omnibus, q. d. Deus non magis amat, nec magis curat magnum quam parvum, divitem quam pauperem, nobilem quam ignobilem, uti homines faciunt; sed æqualem (proportionaliter tamen, secundum cujusque gradum, officium et meritum. Unde græce est *ἰσότης*, id est *similitudo*: æqualitas ergo hæc sita est in similitudine) tam horum quam istorum providentiam habet, ut omnibus per omnia de necessarii provideat: nihil enim subtrahitur a providentia Dei, quia illa res omnes nulla excepta, quatumvis infima et vili, gubernat. Unde aliqui *æqualiter* exponunt *communitur*; hinc et Antonius in *Melis*, part. II, cap. II, legit *æqualiter omnium communitur prospicit et consulit*; Clemens Alexandrinus, VI *Strom.*, *similiter omnibus provideat, et omnium curam gerit, ut soli similiter, quantum est ex se, omnia illuminat.*

Maxime vero Sapiens loquitur de equali providentia in judicio, et justa retributione penarum et præmiorum, ut patet ex præced., ubi ponit hanc Dei curam acceptioni personarum, quæ tantum locum habet, cum aliqua qualitas impertinens spectatur, ac propter eam alter alteri preferatur in officio, beneficio, præmio, judicio: non autem opponit eam liberali Dei prædilectioni, ac libera dilectioni et electioni ad bona, tum naturalia, tum supernaturalia: nam secundum hanc Deus alios aliis magis amat et curat, ut justos quam injustos, electos quam reprobos, B. Virginem quam communem sanctum, ut patet *Rom.* ix et seq.; *Deuter.* iv, 8; *Sapient.* iv, 11; *Matth.* xiii, 41; *Actor.* xiv, 15. Ita S. Augustinus, toto lib. *De Prædest. Sanctorum*, et totum consilium Aransianum. Sapiens ergo non loquitur de beneficio gratiæ, sed de retributione beneficiorum atque penarum: præcedit enim illud, *horrende et cito apparebit vobis, quantum judicium durissimum his qui præsumunt, fiet*: « hæc sententia hujus loci est, in extremo judicio Deum non accepturum personas regum et principum, sed ex æqualitate justitiæ sententiam esse laturum, » ait Bellarminus, lib. II *De Græcia et libero arbit.* cap. iii.

Porro S. Cyprianus, lib. V, epist. 8 ad *Fidam*, docet Deum æqualiter curam habere infantium ac adultorum: quare infantes statim esse admittendos ad gratiam baptismi, nec expectandum ad octavum diem, uti expectabant Judæi, ut eos circumciderent: eo quod « Spiritus Sanctus, sed inquit, non de mensura (etatis et stature), sed de pietate atque indulgentia palerna æquali omnibus præbeatur: nam Deus ut personam non accipit, sic nec etatem, cum se omnibus ad celestis gratiæ consecutionem æqualitate libera præbeat patrem: » *liberata*, id est expensa, considerata et ad mensura pro cuiusque statu, exigentia et conditione.

Denique S. Thomas, I part. *Quæst.* XX, art. 3, docet Deum æqualiter diligere omnia, quia omnia amat uno et simplici actu voluntatis, et semper eodem modo se habente, licet ex parte objecti voliti magis bonum velit uni, quam alteri; sive quia ex æquali sapientia et bonitate omnia administrat, licet æquali hæc cura sua, inæqualia variis bona dispenset: nam uno actu simplici his majora, illis minora distribuit. Idem docet I II, *Quæst.* CXXI, art. 4, ad 1, et S. Augustinus, tract. 110 in *Joan.*: « Omnia, inquit, diligit Deus quæ fecit, et inter ea magis diligit creaturas rationales, et illis eas amplius quæ sunt membra Unigeniti sui, et multo magis ipsum Unigenitum suum. »

Moraliter, discite hic a Sapientia divina minimos et minima non spernere, sed illa æque ac magna et magno curare; Deus enim creans omnia non dixit: Omittamus culicem, quia vilis et parvus est; sed eum æque ut elephantem creavit, et creatum gubernat: similiter fœ et tu.

9. FORTIORIBUS ALIEN FORTIOR INSTAT CRUCIATIO, — græce *fortibus* (vel potentibus) vero *valida incantatio scrutatio, vel perquisitio, vel examinatio*; *Vatibus, potentes autem vehementer manet inquisitio*; Noster verit *cruciatio*, tum quia judicialis reorum inquisitio fit per cruciatum et tormenta, quæ proinde *questionibus* vocantur; tum quia ejus finis est cruciatum, qui reis pro pena a iudice decernitur et indigitur. Est metonymia et metalepsis, ponitur enim causa pro effectu, et antecedens pro consequentibus: ex examine enim judiciali sequitur confessio reorum, ex confessione cognitio scelerum, ex cognitione fertur sententia, ex sententia infligitur supplicium et cruciatum. Noster verit *fortioribus* et *fortior*, pro *fortibus* et *fortis*, quia sub positivo intelligitur comparativus et superlativus: si enim forti fortis instat cruciatio, ergo ex justa proportionem, fortiori instat fortior, et fortissimo fortissima, idem dicit aliis verbis per exaggerationem, cum eo quod paulo ante dixit: « Potentes potenter tormenta patientur, » q. d. Reges et principes, qui alios sua potentia opprimerunt, poterunt pariter a Deo opprimeri et cruciabitur.

10. AD VOS ERGO REGES SUNT HI SERMONES MEI, UT DIGNATIS SAPIENTIAM, ET NON EXCIDATIS, — id est, ne cadatis in peccatum, indeque in iram et vindictam Dei, ne delinquantis, ne offendatis, ne excidatis statu justitiæ, indeque regno et vita: hoc enim est græcum, *ἡ παραίσιον*, unde *παράσιον* est *delictum*, offensa, peccatum. Rursum reges compellat, ut eos acrius extimulet ad monita hæc sapientie de modestia et justitia capessenda: raros enim hæc de re habent monitores, ac ob potentiam magnas habent ad fastum et injuriam illecebras et impulsus. Unde pro *reges*, græce est *ἡγεμόνες*, id est *tyranni*; Lucifer pro S. Athanasio legit, *o mali tyranni!* S. Augustinus in *Specul.* *mali reges*: tyrannus enim olim vocabatur rex,

VIII.

princeps, dominus, omnem habens in subditos potestatem; unde illud:

Ad generum Cæris (ad *Plutonem*) siue *Cære* et *Asa* quine pauci
Descendant reges, et sicca morte tyranni.

Multi enim reges fuerunt occisi. Sic Aristophanes Jovem vocat *deorum tyrannum*, id est regem; ille enim est late *tyrannus*, id est late regnans et dominans. Reges ergo vocabantur *tyranni* ob fortitudinem. « Fortes enim reges tyranni vocabantur: nam tiro *fortis*, » ait Isidorus, lib. IX *etym.* cap. ix. Hinc Athenæus, lib. XIII: « O amor, inquit, tyranne (id est rex et imperator) deorum et hominum; » nihil enim fortius est amore. Stephanus vero, lib. *De Urbibus* in voce *ῥυρῆναι*, tyrannum dictum putat a *Tyrrentia*, que olim fuit urbs et provincia juxta Hadriam, cujus civis vocabatur *Tyrrenus*, unde tyranni. Porro Tyrrenia nunc vocatur Hetruria, quia vilis et parvus est; sed eum æque ut elephantem creavit, et creatum gubernat: similiter fœ et tu.

9. FORTIORIBUS ALIEN FORTIOR INSTAT CRUCIATIO, — græce *fortibus* (vel potentibus) vero *valida incantatio scrutatio, vel perquisitio, vel examinatio*; *Vatibus, potentes autem vehementer manet inquisitio*; Noster verit *cruciatio*, tum quia judicialis reorum inquisitio fit per cruciatum et tormenta, quæ proinde *questionibus* vocantur; tum quia ejus finis est cruciatum, qui reis pro pena a iudice decernitur et indigitur. Est metonymia et metalepsis, ponitur enim causa pro effectu, et antecedens pro consequentibus: ex examine enim judiciali sequitur confessio reorum, ex confessione cognitio scelerum, ex cognitione fertur sententia, ex sententia infligitur supplicium et cruciatum. Noster verit *fortioribus* et *fortior*, pro *fortibus* et *fortis*, quia sub positivo intelligitur comparativus et superlativus: si enim forti fortis instat cruciatio, ergo ex justa proportionem, fortiori instat fortior, et fortissimo fortissima, idem dicit aliis verbis per exaggerationem, cum eo quod paulo ante dixit: « Potentes potenter tormenta patientur, » q. d. Reges et principes, qui alios sua potentia opprimerunt, poterunt pariter a Deo opprimeri et cruciabitur.

10. AD VOS ERGO REGES SUNT HI SERMONES MEI, UT DIGNATIS SAPIENTIAM, ET NON EXCIDATIS, — id est, ne cadatis in peccatum, indeque in iram et vindictam Dei, ne delinquantis, ne offendatis, ne excidatis statu justitiæ, indeque regno et vita: hoc enim est græcum, *ἡ παραίσιον*, unde *παράσιον* est *delictum*, offensa, peccatum. Rursum reges compellat, ut eos acrius extimulet ad monita hæc sapientie de modestia et justitia capessenda: raros enim hæc de re habent monitores, ac ob potentiam magnas habent ad fastum et injuriam illecebras et impulsus. Unde pro *reges*, græce est *ἡγεμόνες*, id est *tyranni*; Lucifer pro S. Athanasio legit, *o mali tyranni!* S. Augustinus in *Specul.* *mali reges*: tyrannus enim olim vocabatur rex,

Romana spatium est urbis et orbis idem.

29

Mysice reges sunt, qui suis affectibus imperant, et mundi vanitates colant, quales sunt religiosi. Hi ergo ex instituto et professione sua toti vacent sapientiae, id est contemplationi, virtuti et perfectioni: cetera enim sunt nuge et vanitas caritatum.

UT DISCATIS SAPIENTIAM. — Sapientia hic prudentiam et virtutem omnem ethicam, ac politicam, presertim, scilicet scientiam recte regendi, complectitur: hæc enim regi et principi est propria et necessaria. Idem snasit Mæcenas Augusto Cæsari, cuius sapientem orationem recitat Dio, lib. LII, ubi inter alia ait: « Vives velut in quadam orbis terrarum theatro, nec fieri poterit ut vel minimum peccatum tuum lateat: nihil enim sine arbitris, sed semper in magna hominum multitudine ages, et perscrutari acta principum omnes homines lubentissime solent, qui si semel compererit te alia aliis precipere, alia ipsum agere, non jam minas tuas metuent, sed facta imitabuntur. » Unde pluribus interjectis infert: « Ideo splendorem tui præclaris facinoribus paræ; status tibi, neque aureas, neque argentæas fieri unquam sine, nam non modo magnis sumptibus esse constant, sed insidiis etiam opportuna, ac parum diuturnæ sunt; beneficiendo autem alias tibi status in ipsis hominum animis, nulli interitui obnoxiosæ effice. Templum quoque nullum tibi patere ædificari, quippe in hujusmodi res incassum multæ pecunie insumentur, quas necessariis rebus impendere prestat. Et enim divitiæ magnæ, non tam multa accipiendo, quam non multos sumptus faciendo colliguntur; et id genus res nullam gloriam adferunt. » Causam et rationem a priori subjicit: « Virtus enim multos quidem diis æquat, sed nemo tamen unquam mortalium suffragiis deus effectus est. Itaque tibi si bonus sis ac recte imperes, universa terra templum erit, pro delubris omnes urbes, omnes homines pro status, quorum in animis semper cum gloria insidebis: qui vero imperium summum male gerunt, eos ista ornamenta, quantum in omnibus urbibus posita, tantum abest ut decent, ut etiam reprehensionibus hominum exponant, quam sint trophæa quedam malitiæ eorum, ac injustitiæ monumenta; quæ quo diutius perduraverint, eo longius quoque infamia istorum permanet. Itaque si revera immortalis fieri cupis, ita, ut dixi, agendum tibi est. » Denique summam omnia unice sapientie monito concludens: « Unum, inquit, dicam quod caput est et summa omnium eorum quæ vel dicta sunt, vel dicenda restant. Si hæc tua sponte omnia egeris, quæ velles alium in te imperium habentem agere, nulla in re peccabis, omnia prospere conficies, vitamque exinde et suavissimam et beatissimam ducis. Qui etiam non patris ac servatoris loco te omnes et suscipiant et diligant, quam viderint te modestum, vite integre, bello ac pace præstantem? »

Hæc facti disceptatio septem Græciæ sapientium de gloria principis, qua in re illa consistit: plerique enim eorum asseruerunt illam consistere in humilitate et modestia. Audi Plutarchum eorum sententias recitantem in *Convivio septem sapientium*: « Ceterum Solon paululum moratus: Mihi, ait, videtur hæc ratione maxime gloriam consequutus, sive rex, sive tyrannus, si unius imperium in popularem republicam statum civibus committat. Subjicit Bias: Si primus pareat legibus patriæ. Post hos Thales pronuntiat eum sibi principem videri beatum, qui naturæ ordinis sanæ moratur. Quartus Anacharsis: Si solus sit prudens. Quintus Cleobulus: Si familiarium nominum fidat. Sextus Pittacus: Si subditos princeps ita condocerit, ut non ipsum, sed ipsius causa metuant. Ulium Chilo: Principem nihil meditari debere mortale, sed omnia immortalia. »

QUI ENIM CUSTODIERINT JUSTA (S. Augustinus in *Specul. legit. justitiam*) JUSTE, JUSTIFICABUNTUR (ita Romana et Græca: male ergo quidam legunt, *judicabuntur*), ET QUI DICIDERINT ISTA (ita Romana et Græca, male ergo nonnulli pro *ista* legunt, *ista*; licet idem sit sensus) INVENIENT QUI RESPONDEANT. — *q. d.* Vos, o reges et principes, audite hæc mea de sapientia, id est de justitia, puta de virtute et sanctitate, monita, quia qui ea custodierint juste et sancte, hic in tribunalis Christi, ubi, ut præcessit, durissimum iudicium his qui præsumunt fieri, et fortioribus fortior rigidiorque instabit examinatio et cruciatio, *justificabitur*, ac gloria eterna præmiabitur, « et qui didicerint ista, » jam dicta, « invenient quid » iudicij, ipsos de vita et regimine reipublice examinant, « et respondeant, » græce, *inveniant apologiam*, qua se contra omnes objectiones, hæc hominum demeritumque criminaciones tueantur et defendunt: *invenire* enim est consilij, *reperire* fortunas, ait Valla. Unde græce est, *ἡ τῶν κριμάτων τῶν τῶν ἐν τῷ βίβῳ ἐπιβληθέντων*, id est, *quæ custodiunt sancta, sanctificabuntur*, id est per exercitium operum sanctorum fient sancti, et sanctiores, ac in die iudicij sancti a Christo coram toto mundo declarabuntur, laudabuntur et coronabuntur; unde Vatablus verit, *quæ sanctitates sancte colerint, et sancti consebuntur*.

Nota non sufficere ad sanctitatem, ut quis faciat opus justum et sanctum, sed requiri insuper ut id juste et sancte fiat, v. g. Non sufficit dare elemosynam, sed oportet ut illa fiat ex proprio, non ex rapto, vel alieno; item ut fiat recta intentione, non prava, qualis est, cum illam das ut pauperem pertrahas ad heresim vel luxuriam, sic enim elemosyna contaminatur, sicutque actus imperatus ab heresi, vel luxuria. Nam ut ait S. Dionysius, bonum constat ex integra causa, malum autem ex singulis defectibus. Unde si operi bono aliqua desit conditio requisita, jam

non bonum est, sed manum et defectuosum, uti docent S. Thomas et scholastici, imo Aristoteles in *Ethicis*: « Justum, inquit, juste fieri debet. » S. Cyprianus (vel quisquis est auctor, certe priscaus est et gravis) *De Singul. Clericis*: « Sanctum, ait, non est, avocæ geritur sanctum, nisi sancte peragatur, sicut Salomon asserit dicens (*Sapient. vi, 11*): *Qui enim custodierint juste justia, justificabuntur*, et omne quod vult est, etiam in actu signandum est, ne aliud vota commendent, et aliud actus insinuant. » Probat ex illo Pauli, II *Timoth. ii, 5*: « Qui certat in agone, non coronatur, nisi legitime certaverit. » Idem significatur *Cant. v, 14*: « Manus ejus (sponsa, puta Christi) tornatiles aureæ, plene hyacinthis. » In qua verba commentans Guillelmus cognomen Parvus, sed sensu et sapientia magnus, qui floruit anno Domini 1200: « Manus, inquit, sponsi sunt, qui piis actionibus insistant. In manibus autem sponsi tria notantur: primo, debent esse *tornatiles*, id est recte et probe coninnate sine tortuositate, asperitate aut angulis, id est non tantum pie, sed juste ac pure agentes: ita enim circa indigentiam necessitates revelandas desudant, ne, dum illis prospiciunt, per vim aut dolum aliis noceant: si alios defraudant, ut aliis consulatur; si fenerant vel furantur, quod in usus pauperum expendant, tortæ et angulose manus sunt. Proprietas secundo, debent esse *aureæ*, hoc est, apud Dominum in cunctis actionibus aut charitatis præfulgida. Tercio, debent esse *plene hyacinthis*, hoc est decenti, et quasi gemmea quadam actionis specie, etiam foris colorate: duo enim sunt, quæ maxime actionem commendant, animus agentis, et exterior species actionis. Bona intento commendat opus apud Deum, honesta operis superficies commendat illud apud homines: quando nihil a pietate charitatis alienum in radice intentionis, et nihil indecens in superficie actionis, tunc manus est, non tantum aurea, sed plena hyacinthis, etc.

INVENIET QUI RESPONDEANT. — « Contemplator, ait Habacuc, cap. ii, vers. 4, ut videam quid dicatur mihi, et quid respondeam ad argumentum me. » Qui ergo sapit, sic opera singula faciat, tam sancte et perfecte, ut possit eorum rationem reddere Christo in die iudicij, ne ipse quid in his corpore possit: « Quia, quod dicit sine gemina non potest, in illa distinctione ultime incarnationis omne argumentum cessat executionis; quippe quia ille foris increpat, qui testis conscientie intus animum accusat, » ait S. Gregorius, homil. 38 in *Evangelio*. Unde tunc impii obmutescunt non habebunt executionem, qua se defendant, et sua scelera extenuent.

12. CONVERSUS ERGO SERMOES MEOS, DILIGITE (græce *ἐκθέτω*, id est *optate et desiderate*) ILLOS, ET HABEBITIS DISCIPLINAM. — Græce, *καταδιδάσκω*, id est *erudientis*, fietis eruditi, acquiritis *καθάρσιον*,

id est *disciplinam*, hoc est morum castigationem et compositionem, sicut pueri per increpationem, verbera et flagella discunt mores suos ad honestatem, tum internam, tum externam componere: caro enim et concupiscentia nostra est cæca et cupida, instat pueri; unde flagellis castiganda et ad virtutem conformanda est. Hinc flagellum et flagellatio vocatur *disciplina*, de qua prudenter dixit Petrus Blesensis (qui coævus S. Bernardi floruit anno Domini 1160, teste Tribemio) *serm. 6*: « Duo sunt, quæ hominem mirabiliter a peccato præservant, frequens confessio, et frequentior disciplina; » idemque crebro alibi inculcat, ut *epist. 16, 27, 46, 57*, etc.: sicut enim caro sine sale putrescit, sic corpus sine mortificatione corrumpitur et ad vitia diffundit, ut alibi pluribus ostendi. Sapienter S. Chrysostomus, homil. 34 ad *Popul.*: « Penitentiæ pharmacum, inquit, maximum est nostrorum vulnorum remedium, sic animarum ulcera curans et abolens, ut neque cicatrix, neque veruça apparitura sit, quod in corporis vulneribus non est possibile. »

Porro disciplina, tam exterius corpori, quam interius menti ad castigandos ejus inordinatos affectus, assidue adhibenda est. Unde Richardus de S. Victore in *Cant. cap. ii*: « Ille, ait, perfecta virtus est, qui virtute spiritus, et voluptates carnis, et voluntatem cordis potenter comprimit: nam, ut idem ait lib. *De Præpar. ad contempti. cap. xxxii*: « disciplina corporis absque disciplina cordis inutilis est. » Vide Cassianum, lib. *V de Institut. monast. cap. xxxi et xxxii*. Sicut ergo studium est via et methodus ad scientiam, sic disciplina et morum affectuumque juxta legem Dei castigatio et reformatio est via et methodus ad sapientiam divinam. Causam dat S. Bernardus, *serm. 38 in Cant.*: « Quis enim ita ad anguem, inquit, omnia a se superflua resecauit, ut nihil se habere putet putatione dignum? Credite mihi, et pulata repellunt, et effugata redeunt, et reaccendantur exstincta, et sopita denuo excitantur. Parum est ergo semel putas; sæpe putandum est, imo (si fieri possit) semper, quia semper quod putari oporteat, si non dissimulas, invenis. Quantumlibet in hoc corpore maens profeceris, erras si vitia putas emortua, et non magis suppressa. Vobis nois, mira fines tuos habitat Jebuseus: subjungari potest, sed non exterminari. » Et infra: « Scrutemur, inquit, juxta Prophetam vias nostras et studia nostra, et in eo se quisque judicet profectus, non cum non invenierit quod reprehendat, sed cum quod inveniri reprehendat. Tunc te non frustra scrutatus es, si rursum opus esse scrutatio advertisti. » Hinc S. Cyprianus, *serm. De Jejunio*: « Quotquot, inquit, viros virtutum viderimus, sine jejunio non legimus ascendisse; nec aliquid magnum moliti sunt, nisi prius abstinentia præcessisset. Quælis aliquid a Deo obtinere conati sunt, jejunis incubere et lacrymis, et pernoctantibus in orationibus, ciliis carni

haerentibus, supplices beneficia postularunt. » Pinnius abbas apud Cassianum, lib. IV *De Institut. remitt.* cap. xxxiv et xxxv, hanc perfectam christianam, imo religiosam, ideam proponit: « Mortificatas et crucifixas cum Christo habere concupiscentias et affectus carnales universos. Sicut ergo crucifixus quis, jam non pro animi sui motu membra sua quoquam movendi habet potestatem, ita et nos voluntates nostras ac desideria non secundum id quod nobis suave est ac delectat ad praesens, sed secundum legem Domini, quo nos illa constrinxerit, applicari debemus. » Mortificatione magis indigent, qui in assiduis deliciis, libertate, dominio versantur, quales sunt reges, principes, praefati, divites et opulenti. Theodoretus in *Philotea*, cap. xxvii, narrat Thallium per decem annos rotae se inclusisse, ut se erigere non posset, sed semper sederet incurvatus faciem habens genibus affixam. Cumque ab eo praenotaretur Theodoretus cur se adeo affligeret, respondit: « Mortificatio carnis est fuga poenae infernalis. » Crebra ergo cogitatio instantis mortis metusque gehennae docent voram mortificationem et disciplinam, quae fuit communis vox SS. anachoretarum.

13. CLARA (Vatablus, *praecleara*) EST, ET QUAE NUNQUAM MARCESCIT SAPIENTIA, ET FACILE VIDETUR AB HIS QUI DILIGUNT EAM, ET INVENTUR AB HIS QUI QUÆRUNT ILLAM. — Græce, *λαμπρά καὶ ἀμάρτισ; ἵσθη ἢ οὐρα*, id est, *splendida et immarcescibilis est sapientia*, puta ipsa prudentia, virtus et sanctitas, tum quia ipsa in se est qualitas nobilissima, et instar amarantini incorruptibilis et aeterna; tum quia sui studiosos nobilitat, claros facit et aeternos. Comparat sapientiam amarantino flori vel spicee, de quo ita scribit Plinius, lib. XXI, cap. viii: « Amarantus non dubie vincitur; est autem spica purpurea verius, quam flos aliquis, et ipse sine odore, mirumque in eo gaudere decerpi, et laetius renasci. Provenit Augusto mense: durat in autumnum. Alexandrino palma, qui decerpitur asservatur. Mirumque postquam defecere cuncti flores, madaefactus aqua reviviscit, et hibernas coronas facit. Summa ejus natura in nomine est appellata, quoniam non marcescit. »

Talis prorsus est sapientia, quae nunquam marcescit, sed semper reviviscit, estque purpurea, id est ignea: purpurea enim et colore et nomine est *πύρρον*, id est *ignis ignis*. Illic affinis est illud *Psalm. xi, 7*: « Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ; purgatum septuplum: » sapientia enim est ipsa lex, sive eloquia et dicta Dei, quae excipit, amat et opere exsequitur ipsa virtus. Et *Psalm. xviii, 8*: « Lex Domini immaculata converlens animas: testimonium (id est ipsa lex, quae testatur quid Deus a nobis fieri velit) Domini fidele, sapientiam praestans parvulis. Justitiae Domini rectae, laetificans corda: preceptum Domini lucidum, illuminans oculos. *Timor* Domini sanctus, perma-

nens in saeculum saeculi. » Hinc sapientia « facile videtur ab his qui diligunt eam: » ipsa enim, velut fax in pharo, omnes in hoc saeculo navigantes illuminat,isque viam ad portum salutis praenunciat; qui ergo eam diligit, luci illius aperiat oculos, et eam conspiciat; nam, ut ait S. Augustinus, lib. *De Moribus Ecclesiae*, cap. 1: « Scientiam veritatis neque omnes a quibus quaeritur, docere possunt; neque omnes qui quaerunt, docere digni sunt. Et diligentia igitur et pietas adhibenda est: altero filii, ut scientes inveniamus; altero, ut scire mereamur. » Philosophia ergo est *via ad sophiam*, hoc est, amor sapientiae est *via ad sapientiam*: amor enim vires mentis exaeruit, et omnes difficultates superat.

Commendat sapientiam a tribus: *primo*, a necessitate; *secundo*, a pulchritudine, splendor et excellentia, aequae ac facilitate et comitate; *tertio*, ab utilitate. A necessitate commendavit illam ab initio capitis huc usque, quod sine sapientia reges subituri sint terribile Dei iudicium et tormenta; a pulchritudine hic eam commendat, aequae ac a facilitate eam assequendi; ab utilitate eam commendabit vers. 49 et seq. hic ergo eam laudat a specie et *benignitate singulari*, quae prior sese offert sui cupidis, eosque ad se sine studio alliecit et invitat: cujus contrarium faciunt speciose feminae, quae sua forma superbiunt et quaeri volunt, non quaerere, juxta illud:

Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.

Sic et scientia secularis inflat.

14. PRÆOCCUPAT QUI SE CONCUSPISCUNT, UT ILLISSE PRIOR OSTENDAT; — Vatablus, *ultra se cupidis offert cognoscendam*; Pagninus, *præoccupat cupientes, ut praenoscatur*; Clemens Alexandrinus, *IX Strom. praevenerit eos qui cupiunt, ut praenoscant*: sic de Sapientia ait Ecclesiasticus, cap. xv, vers. 1 et seqq., quod querentibus justitiam « obviabit quasi mater honorificata, et quasi mulier a virginitate suscipit illum: » vide ibi dicta. Duplitter haec gnome accipi potest, *primo*, ut *si* referatur ad *præoccupat*, et *si* qui concupiscunt accipiatur materialiter, *q. d.* Sapientia, puta Deus Deique gratia praevenerit eos qui se concupiscunt, ita ut illis se prior ostendat, in eisque sui concupiscentiam et desiderium excitet: in hoc enim consistunt praeventio gratiae et praecoceptio Dei, quod ipse omne nostrum desiderium praevenerit, imo illud susceperit, ut docet Concilium Tridentinum, sess. vi; item Arusianicus et Milevitanum, et S. Augustinus passim contra pelagianos: pelagianorum enim error erat, initium virtutis et salutis non esse a Deo, sed ex nobis; hominem enim per liberum arbitrium se disponere ad gratiam, eamque a Deo poscere, itaque impetrare: quod plane falsum et erroneum est, Deus enim et Christus est quasi sol, qui sua luce et gratia omnes praevenerit, nec ab ullo praeveneri potest. *Secundo*, ut *si* qui concupiscunt accipiatur in sensu

formali, ac *si* ut referatur ad *qui se concupiscunt*, *q. d.* Sapientia praecocepta eos qui eam concupiscunt, et petunt ut illa se praecoceptet, et prior se illis ostendat. praecoceptet, inquam, ad ipsam sapientiam confuse jam cogitant, particulatim et distincte cognoscendam: ignoti enim nulla cupido, quare prius est hominem in confuso cognoscere et concupiscere sapientiam, quam ab illa particulatim praecoceptari et edoceri; sed illud ipsum confuse cognoscere et concupiscere sapientiam, manat ab alia priore praecoceptione sapientiae, scilicet prima et generali. Primo enim Deus in anima excitat generalem et confusam cognitionem et concupiscentiam sapientiae, virtutis et salutis, ut anima illam postulet a Deo. Cum ergo anima illam postulat, Deus illam ei particulatim, sed sensim et per gradus infundit: *primo* enim per fidem illam illuminat; *secundo*, spem salutis ingerit; *tertio*, dolorem peccatorum immittit; *quarto*, actum amoris et contritionis excitat: quae est ultima et proxima dispositio ad gratiam et iustitiam, ut docet Concilium Tridentinum, sess. vi. Sic Ecclesia, et fidelis quisque ac justus, assidue orat ut nova Dei gratia praevenerit ad nova et heroica sapientiae, id est virtutum, opera edenda; sed haec ejus oratio manat ab alia priore gratia praevenerite, quae eum ad orandum excitavit: haec enim est oratio Ecclesiae in Dominica *ivi post Pentecosten*. « Tua nos, quaesumus, Domine, gratia semper et praevenerit et sequatur, ac hominis operibus jugiter praestet esse intentos. » Uterque sensus verus est, uterque congruus, uterque demonstrat insignem humanitatem, benevolentiam, liberalitatem, sollicitudinem et philanthropiam Dei nostri, quia ipse suo amore, vocatione et gratia nos indignos, imo peccatores et hostes suos praevenerit, ut suos amicos, imo filios et haereditarios efficiat. Utrobique ergo Deus nos praecoceptat; utrobique sapientia, id est Dei illuminatio et gratia, nos praevenerit; utrobique primas in studio sapientiae occupat et anticipat: nam et primitus animae sese confuse cognoscendam offerit, sui que generalem cupidinem excitat; deinde ab ea confuse cognita et concupita, in ea specialiter, eamque ardentioris sui concupiscentiam suscitavit, idque in dies magis et magis, ut ejus munere gliscat animo exorta cupido, donec illa sui fiat cupidissima, totaque ejus amore inflammatur. Hinc Christus *Joan. iv, 14*, sic de sapientia loquitur Samaritanæ sub aquae nomine: « Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salubris in vitam aeternam; » et *Joan. vii, 38*, clamans in templo: « Si quis sitit, ait, veniat ad me: et qui biberit de aqua, quam ego dederi ei, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae; » et *Apoc. iii, 20*: « Ego sto ad ostium et pulso: si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, introibo ad illum, et cenabo cum illo, et ipse mecum. » Et S. Augustinus, lib. *XI Confess. cap. ii*: « Per Christum, ait, quaesisti nos, non

querentes te; quaesisti autem ut quaeremus te. » Mystice, Beata Virgo, velut aeternae Sapientiae mater, *præoccupare* dicitur eos qui se desiderant, et obviare illis qui se inquirunt: quia nemo tanta celeritate ad implorandum Virginem currit, quin ipsa Virgo ad imploratorem suum audiendum velocius praecurrat; unde, *Cant. iv, 5*, hinc illi comparatur, quia ut hi, interprete Richardo Victorino, veloces sunt ad currendum, ita B. Virgo ad succurrendum. Imo et a D. Epiphonio, *serm. De ejus laudibus*, currus cherubim appellatur, quia ut hic decem millibus multiplex citatissimus volat, ita et illa innumeris misericordiae alis elata festinat, ut patrocinetur: nec mirum, cum matris, non judicis munere fungatur. Quo nomine velocius aliquando ad auxilium ferendum Virgo mater, quam ejus filius Christus Dominus videtur, ut D. Anselmus, lib. *De Ecclesiastica Virginitate*, cap. vii, assit: « Velocior est, inquit, nonnunquam salus memorato nomine ejus (id est *Mariae*), quam invocato nomine Domini Jesu; » et rationem reddit, « quia ad Christum, tanquam ad judicem pertinet etiam punire: ad Virginem, tanquam ad patronam, non nisi misereri. »

Moraliter discat hic, christiane, imitari aeterna Sapientiam, puta Christum ejusque matrem, ut tam inimicos, quam amicos amore et honore praeveneris, juxta illud Apostoli, *Rom. xii, 10*: « Honore invicem praeveneritis: » hoc enim exigit perfecta charitas et beneficentia. Si ergo vis amari, ama, magne enim amoris est amor; hinc Christus prius homines praevenerit, factus homo, ut eos ad se redamandum cogeret. Huc facit illud Luciani:

Gratia quae tarda est, ingrata est gratia: namque Cum heri properat, gratia grata magis.

Audi Senecam, lib. *II De Benef. cap. 1*: « Gratissima sunt beneficia parata, facilia et occurrentia, ubi nulla mora fuit, nisi in accipientis reverentia. Optimum est antecedere desiderium cujusque; proximum sequi; illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurret (alii aptius legunt, *corruat*), et suffundatur rubor; qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tult gratia, qui, cum rogasset, accipit. Quoniam quidem, ut majoribus nostris, gravissimis viris, visum est, nulla res gravior constat, quam quae praecipua empta est; » et inferius: « Ideo divinanda cujusque voluntas, et cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. Illud beneficium juendum victurumque in animo scias, quod obviam venit. Si non contingit praeveneri, plura rogatis verbis intercedimus, ne rogati videamur; sed certiores facti statim promittimus, facturoque nos, etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. »

15. QUI DE LUCE VIGILAVIT AD ILLAM, NON LABO-